

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ISTORIE

**CIVILIZAȚIE AGRARĂ ÎN MĂRGINIMEA
SEBEȘULUI. STUDIU DE CAZ: PĂSTORITUL**

-REZUMAT-

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

Prof. univ. dr.

CORNEL ALEXANDRU TATAY

DOCTORAND:

RADU VIRGIL TOTOIANU

Alba Iulia
2017

CIVILIZAȚIE AGRARĂ ÎN MĂRGINIMEA SEBEȘULUI. STUDIU DE CAZ: PĂSTORITUL

-Rezumat-

CUPRINS

Introducere

1. Teoria și metodologia cercetării păstoritului în Mărginimea Sebeșului

2. Cadrul geografic

2.1. Cadrul natural

2.1.1. Munții

2.1.2. Dealurile piemontane

2.1.3. Culoarele depresionare

2.1.4. Clima

2.1.5. Vegetația

2.1.6. Fauna

2.2. Aezările

2.2.1. Tipul risipit

2.2.2. Tipul răsfirat sau alungit

2.2.3. Tipul adunat sau concentrat

3. Cadrul istoric

3.1. Considerații privind vechimea păstoritului în Carpații Meridionali

3.2. Problema păstoritului și a „transhumanței” în preistorie

3.3. Creșterea animalelor în perioada neoliticului

3.4. Creșterea animalelor din perioada de tranziție la Epoca Bronzului până în perioada primei epoci a fierului

3.5. Creșterea animalelor în cea de a doua epocă a fierului. Problema păstoritului și a „stânelor” dacice

4. Mărginimea Sebeșului, considerații istorice și tipologie pastorală

4.1. Sebeșul și Scaunul de Sebeș

4.2. Procesele dintre Sebeș și Lanțrăm pentru terenuri

4.3. Procesele dintre Pianu de Sus și Pianu de Jos pentru terenuri

- 4.4. Frământări sociale pe Valea Sebe^oului în secolul al XVIII-lea
- 4.5. Taxele plătite și obligațiile prestate de Mărginenii Sebe^oului de-a lungul timpului
 - 4.5.1. Quinquagesima ovium
 - 4.5.2. Taxe în brânză
 - 4.5.3. Alcâmul oilor
 - 4.5.4. Neînþelegeri privind încasarea sumelor de bani provenite din „alcâmul oilor”
- 4.6. Mărginenii Sebe^oului în cadrul păstoritului transhumant
- 4.7. Modernizarea societății rurale din Mărginimea Sebe^oului
 - 4.7.1. Problema creditelor agricole. Tovărășia pentru asigurarea vitelor din Sassebe^o
 - 4.7.2. Aspecte privind păstoritul în Mărginimea Sebe^oului în perioada interbelică
- 4.8. Preocupări pentru dobândirea unor noi terenuri
- 4.9. Păstoritul și creșterea vitelor pe Valea Sebe^oului în anii comunismului
 - 4.9.1. Contractele la fondul de stat
 - 4.9.2. Fenomenul „localizărilor”
- 5. Păstoritul și creșterea vitelor**
 - 5.1. Ciobanii și ciobănia
 - 5.1.1. Organizația pastorală
 - 5.1.2. „Gradele” ciobăniei
 - 5.1.3. Îmbrăcămintea
 - 5.1.4. Hrana ciobanilor
 - 5.1.5. Plecatul „amunte” (la munte)
 - 5.1.6. Plata ciobanilor
 - 5.1.7. Plata „băcilor” (băcișelor)
 - 5.1.8. Întâlnirile cu „gadina”
 - 5.2. Oile și întreținerea lor
 - 5.2.1. Rasele oilor
 - 5.2.2. Tunsul oilor
 - 5.2.3. Mișcarea mieilor
 - 5.2.4. Înpărcatul mieilor
 - 5.2.5. „Buitul” (vopsitul) oilor
 - 5.2.6. Alte operațiuni
 - 5.2.7. Hrănirea oilor
 - 5.2.8. Mulsul

5.2.9. Reproducerea

6. Calendarul și desfășurarea vieții pastorale

6.1. Spațiul și calendarul pastoral al mărginenilor Sebeului

6.1.1. Văratul

6.1.2. Alte forme de vărat

6.1.3. Cântăritul brânzei

6.1.4. Tomnatul

6.1.5. Iernatul „la câmp”

6.1.6. Iernatul transhumant

7. Stâna. Organizare și funcționalitate. Tipuri. Construcții destinate animalelor

7.1. Stâne (colibe) din zona fânațelor

7.2. Stânele din zona pășunilor alpine

7.2.1. Tipul 1

7.2.2. Tipul 2

7.2.3. Tipul 2a

7.3. Construcții destinate animalelor

7.3.1. Perdeaua

7.3.2. Strunga

7.3.3. Cotepele

7.3.4. Grajdul

7.3.5. Staulul

7.4. Organizarea internă a stânei

8. Tehnologia lactatelor

8.1. Laptele

8.1.1. Laptele acru

8.1.2. Laptele gros

8.2. Smântâna

8.2.1. Untul

8.3. Brânza

8.3.1. Cheagul

8.3.2. Cașul

8.3.3. Brânza de burduf (burduși)

8.3.4. Brânza în coajă de brad

8.3.5. Brânza telemea

8.3.6. Urda

8.3.7. Jintița

9. Valorificarea animalelor, lânii, lactatelor și pieilor

9.1. Valorificarea animalelor

9.2. Valorificarea lânii

9.3. Valorificarea lactatelor și brânzeturilor

9.4. Valorificarea pieilor

10. Căi de comunicație. Mijloace de transport pastoral

10.1. Căile de comunicație

10.1.1. Plaiul Lomanului

10.1.2. Plaiul Purcăreșului

10.2. Sisteme de transport pastoral

10.2.1. Locomoția și purtatul poverilor pe propriul corp

10.2.2. Locomoția și purtatul poverilor cu sursă de energie animală

10.2.3. Târâtul la sol (transportul prin târâre)

10.2.3.1. Târâtul la sol (transportul prin târâre) având ca sursă energia umană

10.2.3.2. Târâtul la sol (transportul prin târâre) având ca sursă energia animală

10.2.4. Alunecarea (transportul prin alunecare)

10.2.4.1. Alunecarea (transportul prin alunecare) cu sursă de energie umană

10.2.4.2. Alunecarea (transportul prin alunecare) cu sursă de energie animală

10.2.5. Rularea (transportul pe roți)

11. Cadrele vieții sociale

11.1. Forme de manifestare ale vieții sociale în sat

11.1.1. Țezătorile

11.1.2. Clăcile și munca în folosul comunității

11.1.3. Statul la vase

11.1.4. Alte forme de manifestare

11.2. Forme de manifestare ale vieții sociale la stână

11.3. Nedeile pastorale și rolul lor

12. Manifestări ale vieții spirituale

12.1. Toponimie profesională

12.1.1. Toponime care atestă ocupațiile locuitorilor

12.1.2. Toponime care atestă amenajări cu funcție pastorală

12.1.3. Toponime care atestă activități ale oamenilor

- 12.2.4. Toponime care atestă anumite aspecte ale activităților pastorale
- 12.1.5. Toponime care atestă influența antropică asupra mediului natural (defrișări)
- 12.2. Meteorologie populară
 - 12.2.1. Prognoze care implică oamenii
 - 12.2.2. Prognoze care implică viețuitoarele domestice
 - 12.2.3. Prognoze care implică viețuitoarele sălbatice
 - 12.2.4. Prognoze cu ajutorul semnelor cerului
 - 12.2.5. Alte prognoze
 - 12.2.6. Calendarul de ceapă
 - 12.2.7. Dispozitive meteorologice
 - 12.2.8. Ritualuri pentru îndreptarea vremii
- 12.3. Medicina pastorală în zona Sebeșului
 - 12.3.1. Albeașa
 - 12.3.2. Amputația
 - 12.3.3. Boala de gură
 - 12.3.4. Castrarea
 - 12.3.4. Gâlbeaza
 - 12.3.5. Căpiatul
 - 12.3.6. Dalacul sau dălacul
 - 12.3.7. Fire
 - 12.3.8. Fracturile
 - 12.3.9. Fulgeratul
 - 12.3.10. Gâlbinaria
 - 12.3.11. Intoxicațiile
 - 12.3.12. Îmbrumatul
 - 12.3.13. Jigodia
 - 12.3.14. Mușcăturile
 - 12.3.15. Panglica
 - 12.3.16. Plămâni
 - 12.3.17. Răceala
 - 12.3.18. Râsfugul
 - 12.3.19. Râia
 - 12.3.20. Scala
 - 12.3.21. Sângeratul

12.3.22. Splina

12.3.23. ȃchiopul

12.3.24. Vȃrsatul

13. Credinȃe obiceiuri ȃi practici strȃvechi, implicaȃii ale vieȃii pastorale ȃn cadrul principalelor sȃrbȃtori de peste an

13.1. Credinȃele, obiceiurile ȃi practici strȃvechi

13.1.1. Amuletele

13.1.2. Alte practici cu caracter apotropaic

13.1.3. Vrȃjitorii de manȃ

13.2. Implicaȃii ale vieȃii pastorale ȃn cadrul principalelor sȃrbȃtori de peste an

Concluzii

Bibliografie

Surse inedite

Lucrȃri ȃi articole

Lista abrevierilor

Lista informatorilor

Glosar cu termeni specifici zonei

Ilustraȃie

Hȃrȃi

Planȃe

Figuri

Introducere

Însemnătatea păstoritului pentru poporul român a fost subliniată de-a lungul timpului de către numeroși cercetători din domenii diverse: etnografie, istorie, geografie, sociologie și arheologie.

Deși această ramură economică tradițională a fost studiată la noi intens, pentru zona Sebeșului, datele au fost destul de puține, fiind parcă „intenționat” ocolită de specialiști, care au privit preponderent spre Mărginimea Sibiului, ca spre o adevărată *Mecca* a păstoritului românesc. Menționarea, chiar și sumară, în lucrări monografice dedicate păstoritului transhumant, a unor oieri din zona Sebeșului, ne-a atras atenția asupra acestei problematice și ne-a impulsit în elaborarea lucrării de față, am folosit bibliografia de specialitate existentă, căreia i-am adăugat cercetări ale fondurilor arhivistice de la direcțiile județene ale arhivelor Alba și Hunedoara, arhiva Primăriei din comuna Șugag, precum și bogatul fond documentar al Muzeului Municipal Sebeș.

De un real ajutor ne-au fost și izvoarele cartografice, în special hărțile Josefina (1763-1785), care ne-au oferit posibilitatea de a compara situația contemporană, cu cea existentă, aici, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, atât din punctul de vedere al toponimiei zonei, cât și din cel al evoluției așezărilor și a etapelor de umanizare ale munților, incluzând în cadrul ilustrației prezentate în capitolul cu anexele studiului și trei carouri din aceste hărți.

Studiul a fost completat de cercetarea pe teren realizată în zona aflată în discuție, în perioada 2000-2009, în cadrul căreia am înregistrat un material documentar important, referitor la formele în care se desfășoară viața pastorală în zona Sebeșului. Cu acest prilej, am cercetat atât formele de organizare, cât și aspectele materiale legate de această ocupație (stâne, construcții pastorale, analizate și desenate pe teren la scară, obiectele folosite de ciobani), și cele spirituale (credințe, obiceiuri și practici specifice), cu ajutorul informațiilor obținute de la un număr de peste 30 de localnici, angrenați în activități pastorale, întregind cu ajutorul acestor informații, imaginea păstoritului tradițional din zonă.

Lucrarea este structurată în 13 capitole, fiecare împărțite în subcapitole, în funcție de problematica specifică fiecăruia.

Primul capitol prezintă principalele curente teoretice, științele auxiliare ale istoriei precum și metodele de cercetare furnizate de acestea și folosite în lucrarea de față.

Descrierea cadrului natural (geografic) al zonei cercetate, formată din spațiul cuprins la est de Valea râului Sebeș și la vest de zona Văii Pianului, a fost abordată ținând seama de specificul acesteia, cu diversele forme de relief (munți, dealuri piemontane, zone depresionare), care determină, fiecare, un climat, o vegetație și o faună specifică. Arealul cercetat poartă numele de Mărginimea Sebeșului și se suprapune în mare parte bazinului hidrografic al râului Sebeș.

Cadrul istoric al arealului cercetat a fost conturat pornind de la primele dovezi ale existenței activității umane, în zona montană și piemontană evidențiate prin descoperiri arheologice, care acoperă preistoria și protoistoria zonei, începând din neolitic și până la cucerirea romană. Am continuat apoi, schițând un cadru istoric și juridic în care comunitățile de oameni aflate aici își desfășoară activitățile, începând cu colonizarea sașilor și înființarea Scaunului de Sebeș ca unitate administrativă, prin intermediul căreia, o parte din teritoriul în discuție a fost inclus în *fundus regius*, cealaltă parte rămânând în *teritoriul comitatens*.

În această abordare istorică a zonei, pe lângă modul cum au apărut satele existente astăzi în zonă, și cum sunt atestate în documentele medievale, am urmărit în special aspectele legate de activitățile pastorale, surprinzând atât modul cum era organizat păstoritul în această perioadă, cât și obligațiile speciale pe care oamenii de aici le aveau (taxe *teragiale* plătite în brânză, etc.). Un aspect important surprins de noi este cel legat de neînțelegerile între orașul Sebeș, ca centru administrativ, și comunitățile din Lancrăm, Pianu de Sus și de Jos, între care s-au iscat, începând cu secolul al XV-lea, procese de lungă durată pentru pășuni, fânețe, păduri. Nu am omis, cum era și firesc, rolul pe care l-au jucat mărginenii Sebeșului în cadrul păstoritului transhumant, dovezi sigure despre practicarea acestei forme de păstorit apărând începând cu secolul al XVIII-lea și înmulțindu-se în cel următor, abordând în cuprinsul lucrării evoluția acestui fenomen pe care l-am urmărit până în perioada contemporană.

În continuare, am surprins începuturile modernizării satelor din această zonă și înființarea unor instituții menite să ajute locuitorii în activitățile economice pe care le practicau, precum și a unor forme de organizare menite să protejeze strict activitățile legate de creșterea animalelor. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, i-am surprins pe aceștia în eforturile lor de a deveni proprietarii munților cu pășuni pe care îi arendaseră anterior, culminând cu Reforma Agrară din anul 1921, când au fost împrăștiți cu marea majoritate a acestor teritorii.

Am abordat problematica păstoritului, inclusiv în perioada regimului comunist, când locuitorii din acest areal sunt deposedați de munții obținuți cu atâtea eforturi, și când sunt copleșiți de contractele la fondul de stat, surprinzând, în această perioadă, geneza unui fenomen de migrație, denumit de ei *localizare*, care va lua amploare după 1989, când mulți dintre ei părăsesc zona pentru a se stabili în special în Banat.

Începând cu capitolul 5, am tratat problematicile specifice privind organizarea păstoritului, îngrijirea animalelor, calendarul și spațiul pastoral ocupat cu diferitele sale etape (primăvara, vărul, toamna, iernatul inclusiv în forma transhumantă), întocmind pentru toate aceste etape, hărți detaliate cu zonele ocupate atât în Munții Sebeșului, cât și în Parâng și Retezat, precum și zonele și drumurile folosite în cadrul periplului transhumant.

Stâna și construcțiile pastorale sunt abordate în cuprinsul capitolului 7, în care am întocmit și o tipologie a stânelor din Munții Sebeșului și modul de organizare și folosire a acestor construcții. Imaginea este completată cu tehnologiile tradiționale folosite pentru prepararea produselor, precum și modul de valorificare a acestora, surprins în capitolele 8 și 9.

Căile de comunicație și sistemele de transport pastoral sunt abordate în capitolul 10 al lucrării, iar începând cu capitolul 11, am abordat problematicile legate de viața acestei categorii sociale cu specificul ei, surprinzând varii aspecte de manifestare a acesteia, atât în cadrul colectivităților din satele de origine, în zonele de pășunat, fânațe, pășuni alpine și în timpul periplului pastoral.

Toponimia profesională, meteorologia populară și medicina pastorală sunt analizate în capitolul al 12-lea, iar în capitolul 13, am surprins problematica eterogenă privind credințele, obiceiurile și practicile străvechi, practicate încă în Mărginimea Sebeșului, alături de implicațiile vieții pastorale în cadrul principalelor sărbători de peste an, care determină practici specifice.

În concluziile lucrării am expus trăsăturile specifice păstoritului comunităților din Mărginimea Sebeșului de-a lungul timpului. Urmează bibliografia împărțită în două mari categorii, surse inedite și lucrări și articole, lista abrevierilor, a informatorilor pe care i-am intervievat, un glosar cu termeni și expresii specifice Mărginimii Sebeșului și ilustrația folosită pentru întocmirea acestei lucrări.

Abordarea problematicilor legate de păstori în zona Sebeșului încă din timpurile preistorice se lovește în primul rând de situația *de facto* existentă și anume de cercetarea arheologică insuficientă a zonei. Cu toate acestea, se poate schița o imagine a evoluției acestei

ocupații încă din perioade de timp îndepărtate, folosindu-ne de informațiile oferite de arheologie, atât câte există.

Începând cu perioada neolitică, zona montană a fost angrenată în activitățile comunităților existente în acest spațiu, astfel dacă până nu demult descoperirea situată cel mai în amonte, fiind considerată până nu demult cea de la Șugag, unde fără alte detalii se afirmă că s-a găsit „o piatră cu tăișul puțin arcuit” datată la sfârșitul neoliticului, fără a se face alte precizări. Prezența la Loman a unor fragmente ceramice turdășene provenite din grădina casei-muzeu sau descoperirea unui topor de piatră mai sus, *La Cărrari*, sugerează includerea zonei montane în sfera activităților umane.

Odată cu perioada de tranziție către epoca bronzului, purtătorii culturii Coțofeni, extind spațiul ocupat de comunitățile umane, așezări importante fiind acum întemeiate la Răchita - *Vârful Zăpozii* și Loman-*Bordeie*, ocupând o zonă înaltă, sau chiar mai în amonte pe Valea Sebeșului la Căpâlna-*Muchia Ștezii*. Apariția recentă a unei piese inedite descoperită la Oașa, la peste 1200 m altitudine, pledează pentru includerea zonei montane înalte în sfera de activitate umană începând cu această perioadă. De altfel, topografia zonei oferea posibilitatea comunităților preistorice să practice o economie mixtă bazată pe agricultură practică probabil pe terasele existente de-a lungul râului, și pe creșterea animalelor având la dispoziție zonele înalte din imediata apropiere.

Situația se schimbă începând cu epoca bronzului, observându-se de-a lungul celor trei faze ale acesteia o tendință de locuire în special a zonelor de terase joase. Acest fenomen se amplifică în special în a doua fază a bronzului timpuriu, când purtătorii grupului cultural Șoimuș, alături de „tradiționalul” habitat al predecesorilor Coțofeni din zonele înalte, se stabilesc în imediata apropiere a unor cursuri de apă, indiciu care poate sugera faptul că agricultura devine tot mai importantă, existând acum locuiri pe terase ca cele de la Petrești-*Groapa Galbenă* și *Țiglărie* sau Sebeș-*Malul Râului*. Procesul de coborâre a acestor comunități se manifestă și pe parcursul fazei a treia a bronzului timpuriu, acum în zonă fiind cunoscute locuiri pe terase ceva mai înalte (Sebeș-*Valea Janului*) sau joase (Lancrăm-*Podul Lancrămului*).

Pe parcursul epocii bronzului prezența mare a oaselor de bovine în așezările de tip Noua, sugerează predilecția acestor comunități pentru vitele mari, fapt care constituie un indiciu pentru o mobilitate relativ redusă a acestor triburi.

Apariția începând cu bronzul mijlociu a unor categorii de obiecte cunoscute în literatura de specialitate sub denumirea generică de „patine din os”, discutate pe parcursul acestei lucrări și analizate inclusiv cu metodele specifice etnoarheologiei, au relevat faptul că

cel puțin unele dintre ele ar putea fi tălpi de săniuțe, similare celor răspândite în secolul al XVIII-lea, în Alpii Elvețieni, și folosite în cadrul proceselor de cultivare a fânațelor, pentru coborârea fânului din zonele montane înalte, nelocuibile în sezonul rece.

Tot analiza din perspectiva etnoarheologiei ne-a dat prilejul și ne-a oferit argumentele demontării teoriilor susținute de Constantin Daicoviciu și continuate de John Nandriș, cu privire la funcționalitatea unor construcții așezate în zona înaltă a Masivului Șurianu, pe munții *Rudele*, *Tâmpu* și *Meleia*, greșit interpretate ca stâne, și folosite de autori pentru a construi chiar și un model al vieții pastorale la daci. Evident că dacii care „trăiau nedezlipiți de munți”, cum afirma un autor antic, practicau păstoritul, însă cel mult un păstorit de pendulare simplă sau dublă, așa cum l-a definit Nicolae Dunăre și așa cum se practică și astăzi în aceste zone, orice sugestie a plasării originii păstoritului transhumant în preistorie, cum sugerează unii autori, fiind nefondată și bazată pe înțelegerea greșită a fenomenului transhumanței. De altfel transhumanța a fost temeinic analizată de profesorul Corneliu Bucur care lămurește încă din anul 1978 aspectele legate de aceasta și consideră că apariția transhumanței pe teritoriul actual al României a fost posibilă numai începând cu secolul al XIV-lea, când datorită promovării de către dinastia angevină a unor noi politici economice și comerciale, creșterea animalelor în întregul regat maghiar cunoaște o dezvoltare fără precedent. Același cercetător identifică și cauzele apariției transhumanței, naturale și economice, precum și condițiile politice favorizante, care, toate împreună, au dus la apariția și dezvoltarea acestui fenomen.

Odată cu venirea coloniștilor sași, într-o perioadă în care poporul român era deja format, sunt menționate în documente și comunitățile românești de aici, mențiunile fiind legate de tulburările din perioada cuprinsă între anul 1277, când a avut loc atacarea de către sași a orașului și Catedralei romano-catolice de la Alba Iulia, și al doi-lea atac al sașilor din anul 1308 sub conducerea decanului Berthold din Câlnic, aceasta fiind perioada în care se cristalizează Scaunul Sebeșului.

Existența acestei unități administrative aduce și menționarea populației românești din această zonă în documentele vremii, împreună cu obligațiile care le revin. Comunitățile din Mărginimea Sebeșului arendau, încă din secolul al XVII-lea, munți aflați în proprietatea domeniului Hunedoara, dintre cei 61 de munți rezervați pășunatului de vară care aparțineau domeniului, majoritatea erau arendați de păstori din Scaunul Sebeșului, ulterior aceștia ajungând în proprietatea lor prin cumpărare începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în urma reformei agrare din 1921.

Începând cu secolul al XVI-lea se iscă o serie de procese pentru terenuri între Scaun și unele sate componente, ce s-au întins frecvent de-a lungul a câteva secole, prezentarea acestora neavând alt scop decât acela de a scoate în evidență stricta necesitate a dobândirii teritoriului necesar practicării îndeletnicirilor legate de creșterea animalelor, teritoriu care și în prezent, cu mici excepții, îndeplinește aceeași funcție ca în secolele XVI-XIX, aceea de pășune.

În condițiile dominației otomane de la sfârșitul secolului al XVI-lea, se constată un anumit regres al creșterii oilor datorită prețului de monopol la care cumpăra Poarta animalele. Cu toate acestea, se pare că furnizarea de „vite mărunte” Porții era o afacere profitabilă, altfel nu ne putem explica implicarea directă în aceste tranzacții a principilor Transilvaniei.

Am abordat în lucrarea de față inclusiv taxele și impozitele pe care Mărginenii Sebeșului le plăteau, pornind de la *quingagesima ovium*, taxă pe care nu ar fi trebuit să o plătească deoarece nu erau iobagi, dar care a fost ilegal percepută de către scaunele săsești. Am surprins modul cum forma inițială a dării s-a modificat crescător, din *quingagesima* ajungând *vigesima* apoi *decima* (dijma).

Momentul de maximă amploare al transumanței practicate de ciobanii din zona Sebeșului, sunt secolele XVIII – XIX. Locuitorii din satul Pianu, trimiteau prin plaiul Vâlcă cel mai mare număr de oi în comparație cu celelalte sate, iar stăpânii de turme din acest centru pastoral apar în 1831 cu ciobani angajați din satele Loman, Romos, Sibiușel, Poieni și Mihăilești. Lomănarii angajau la rândul lor ciobani din Boșorod și Pianu. Toate aceste date sunt o dovadă a dimensiunilor și a caracterului comercial al transumanței practicate de aceste comunități.

Pe tot parcursul secolului al XIX-lea, oierii din Șugag și Căpâlna, treceau în Țara Românească peste muntele *Șureanu*, prin trecătoarea Căineni. Destinația turmelor era Bărăganul și bălțile Dunării, bogate în vegetație. Din zona Sebeșului sunt semnalate târle ale lomănarilor în județele Gorj și Dolj, așezate cu precădere în plasele Bălții.

Din această perioadă cunoaștem și evenimente nefericite, în periplul lor pastoral ciobanii confruntându-se cu numeroase dificultăți. Aveau de înfruntat abuzuri la granițe, de multe ori ierni cu vânturi violente, molime și de foarte multe ori cădeau pradă tâlharilor, așa cum s-a întâmplat în iarna anului 1809. Tâlharii, rămași necunoscuți, au trecut din Țara Românească, peste Dunăre, în Bulgaria, 9.303 oi cu 198 miei, 51 cai și un măgar, din turma câtorva sate ale scaunului Sebeșului Săsesc.

Transumanța a continuat să fie practicate până în zilele noastre datorită numărului mare de animale pe care aceste comunități îl dețin.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se observă un început de modernizare a societății rurale din zona Sebeșului care, secole de-a rândul a perpetuat numai același mod de funcționare, venit dintr-un trecut îndepărtat, manifestat prin aceleași practici agricole sau aceleași datini și obiceiuri legate de desfășurarea vieții individului sau a colectivității. Perioada interbelică este marcată de activitatea desfășurată de învățătorul Nicolae Munteanu din Poiana Sibiului, părintele fondator al Reuniunilor de Oieri, în jurul lui și a revistei *Sfîna* pe care Munteanu o editează la Poiana Sibiului, strângînd rîndurile și Mărginenii Sebeșului, pentru a trece peste dificultățile generate de Primul Război Mondial, reorganizarea statului după Unirea din 1918, instabilitatea politică, specula, industrializarea societății și diminuarea importanței economice și sociale a oierilor.

După instaurarea regimului comunist în România, Mărginenii Sebeșului se trezesc deposedați de munții și pășunile pe care cu atîta greutate îi agonisise, trebuind dinnou să se adapteze unui sistem care a provocat schimbări importante în structura societății. Îi întîlnim adaptându-se iarăși vremurilor, contractelor la fondul de stat, abuzurilor la care au fost supuși dar supraviețuind și acestei etape grele, și generînd fenomene sociale noi, cum este cel al „localizărilor”, cum ei înșiși îl numesc.

În prezent, satele din Valea Sebeșului practică transhumanța în vestul Transilvaniei, pe lângă Timișoara, Arad, Oradea, aceste rute fiind frecventate în mod regulat abia începînd din deceniul trei al secolului al XX-lea. Ca o reminiscență a obișnuinței ciobanilor din această zonă de a merge la iernat în Bărăgan, unii își amintesc că între anii 1950-1980 încă mai exista tendința de a merge în acele părți. Astăzi, ciobanii din zona Sebeșului frecventează doar Câmpia de Vest. Începînd de la jumătatea lunii noiembrie, rînd pe rînd, turmele care nu rămân să ierneze în vecinătatea satelor pornesc spre Banat. Se așează în toată Câmpia de Vest, pe lângă Timișoara, Salonta, Oradea, Satu Mare, Carei, Arad, Sănnicolau Mare etc.

În ceea ce privește modul de organizare al asociației pastorale, din cele trei tipuri identificate de Traian Hersenii, mărginimii Sebeșului îi este specific al doilea tip, cel al asociației păstorești. Locuitorii de aici se asociază pe criterii de rudenie, prietenie și vecinătăți, alegându-se un responsabil de munte numit arendaș, care repartizează cheltuielile proprietarilor, după numărul oilor deținute și tot astfel împarte și veniturile.

O ierarhie pastorală extrem de riguroasă și strict specializată se menține pînă în zilele noastre în special în zonele unde s-a practicat transhumanța, cum este și cazul Mărginimii Sebeșului, care cunoaște o serie de funcții pastorale. Manifestările vieții sociale, în aceste zone cu sate, de multe ori risipite pe fețele dealurilor și munților, putem concluziona afirmînd că, nu se manifestă coeziunea socială specifică satelor adunate din zona de câmpie, oamenii

fiind mai individualiști. Cu toate acestea, anumite forme de manifestare a vieții sociale se observau în special în trecut, în cadrul șezătorilor, al clăcilor, al zilelor de muncă prestate în folosul comunității, și a unui obicei, întâlnit numai în Șugag, „statul la vase”, care se practică și astăzi.

Un aspect important, în abordarea problematicii legată de viața socială a stânelor, este participarea diferențiată a celor două sexe, existând stâne la care participă păstorul cu întreaga lui familie, cu personal exclusiv bărbătesc și chiar exclusiv femeiesc.

Strânsa legătură cu mediul înconjurător a dus la cunoașterea amănunțită a acestuia, oamenii învățând să facă și prognoze meteorologice, absolut necesare desfășurării activităților pastorale în condiții optime, ținând seama de ceea ce simțeau și percepeau, din observarea comportamentului animalelor domestice sau uneori sălbatică, precum și printr-o observare atentă a semnelor cerului.

Influența vieții pastorale se face puternic simțită și în ceea ce privește practicile legate de medicina populară, care este o adevărată știință elaborată de-a lungul veacurilor, în condițiile cunoașterii amănunțite a numeroase specii de plante folositoare sau nefolositoare și toxice, care puteau fi diferențiate corespunzător după îndelungate practici. Bogăția Văii Sebeșului în folclor medical este recunoscută, profesorul Gheorghe Pavelescu găsind aici nu mai puțin de trei manuscrise cu caracter medical.

Probabil că tocmai această „izolare” a indivizilor și lupta fizică, la propriu, cu forțele naturii dezlănțuite, fie sub forma intemperiilor, fie sub forma primejdiilor constituite de „gadini” au determinat perpetuarea unor credințe și practici de sorginte păgână, precreștină, care deși în ultimii ani au fost „îmbrăcate” de creștinism, totuși te trimit cu gândul la perioade ancestrale, în care erauenerate forțele naturii, iar oamenii recurgeau la magie ca la un panaceu universal, fiind încă prezente credința în strigoi și alte ființe cu puteri supranaturale. Aceste credințe arhaice își găsesc pe deplin expresia în influența pe care a exercitat-o viața pastorală de aici în cadrul sărbătorilor de peste an, evidențiată prin numeroase practici cu caracter apotropaic.

În ceea ce privește produsele obținute în urma activităților pastorale, o caracteristică specifică Văii Sebeșului, este amestecarea laptelui de oaie cu cel de vacă, și producerea brânzei din lapte smântânit. Laptele nu se măsoară și nici nu s-a măsurat vreodată, brânza se împarte în funcție de numărul de oi avut de fiecare membru al asociației pastorale, făcându-se o medie generală care se împarte pe numărul de oi. Cântăritul brânzei se face la *Tăiere* (29 august), oile rămânând pe pășunile alpine până cel mult la Ziua Crucii (14 septembrie).

Și nu în ultimul rând, în abordarea subiectului de față am încercat să umplem un gol bibliografic existent, cercetătorii, la fel cum afirmam în introducere, ocolind parcă intenționat zona Mărginimii Sebeșului. Cu excepția profesorului Gheorghe Pavelescu și a sporadicelor mențiuni făcute de Nicolae Dunăre, Romulus Vuia și Constantin Popa (acesta din urmă publicînd un singur articol exclusiv asupra păstoritului Șugăjenilor), bibliografia de specialitate lipsește pentru zona cercetată. Din fericire însă, documentele nu sunt puține și studiul arhivelor coroborate cu cercetările de teren, ne-au permis să umplem acest gol și să creionăm o imagine cît mai exactă a acestei activități tradiționale în Mărgimimea Sebeșului, activitate pe care secole întregi s-a bazat existența populației românești din această zonă a țării și care a fost bine primită și de către coloniștii sași așezați aici, pentru că ea a contribuit implicit și la prosperitatea Șebeșului și a zonei Unterwald-ului.

Bibliografie

Surse inedite:

1. *Adresa locuitorilor din Șugag către Secțiunea Agricolă Serviciul Pășuni a Sfatului Popular al Raionului Sebeș, Șugag 5 august 1954, APCȘ, document neinventariat.*
2. *Notitiae quaedam statistico topographicae civitatis et territorii Sabesiensis. Dissertatio quam exhibet Michael Gestalter, MDCCCXXXI (1831), SJAAN, PECA, dosar nr. 1/1831.*
3. *Specification Der Schaff welche sich befinden auff dem Hattert A/nn/o 736, SJHdAN, fond Scaunul Săsesc Sebeș, Dosar nr. 30/1736.*
4. *Specification der Schaff welche auff unsern Hattert sein gewesen in A/nn/o 734, SJHdAN, fond Scaunul Săsesc Sebeș, Dosar nr. 79/ 1734.*
5. *A/nn/o 1718 die Aprilie werden die Schaff auffm Mühlbacher Hattert beschrieb, SJHdAN, fond Scaunul Săsesc Sebeș, dosar nr. 3/1718.*
6. *Deviz de lucrări pentru adăposturi de animale pe pășunea Consiliului Popular Șugag, APCȘ, document neinventariat.*
7. *Răspunsul Comitetului Executiv al Sfatului Popular al comunei Strungari nr. 396 din 3. 07. 1957 adresei cu nr.4913/1957 a Secțiunii Învățăământ și cultură a Sfatului Popular al Raionului Sebeș privind Stânele din munți, MMIRS, Biblioteca documentară, dosar intrări- ieșiri/ 1957, nr. 21, neinventariat.*
8. *Înștiințare, Sebeș 1 martie 1956, APCȘ, document neinventariat.*
9. *Ana Lidia Maximilian, Monografia cătunului Dobra-Jina, jud. Sibiu, manuscris, MMIRS, Biblioteca documentară, inv. 831/ D. 199.*
10. *Memoriul locuitorilor din Șugag pentru pășunea Smida Mică, Șugag, 29 decembrie 1954, APCȘ, document neinventariat.*
11. *Intervențiile bisericii române către oraș pentru arenda pășunatului de iarnă pe moșiile românilor 1867-1899. MMIRS, Biblioteca documentară, inv. 218/D111.*
12. *Acte în legătură cu comasarea la Sebeș, MMIRS, Biblioteca Documentară, inv. 219/112.*
13. *Scrisoarea comitetului bisericii gr. Ort. Din Sebeș către Prea lăudabilul Magistrat, Sebeș 19 februarie 1876, în Dosar nr. 218/D.111.*
14. *Computulu alcâmului oilor de pro a. 1875, Sebesiu 29 nov. 1876 în Dosar nr. 218/D.111.*
15. *Protocoll, Mühlbach 27 April 1876 în Dosar nr. 218/D.111.*

16. *Accord – Protocoll, Mühlbach 31 October 1878*, în Dosar nr. 218/D.111.
17. *Protocoll, Mühlbach 2 September 1878* în Dosar nr. 218/D.111.
18. *Protocoll, Mühlbach 24 October 1878*, în Dosar nr. 218/D.111.
19. *Protocoll, Mühlbach 2 December 1878*, în Dosar nr. 218/D.111.
20. *Protocolu luat din partea dregătoriei politiane a Sabesiului în 5 aprilie 1879* în Dosar nr. 218/D.111.
21. *Scrisoare către Magistratul urbanu și scăunalu în Sabesiu, Sebeș 26 februarie 1868* în Dosar nr. 218/D.111.
22. *A nagyszebeni Also torvenyszeknek 1855 evi junius ho 30-ik napjan tatrtott nyilvános ulesebol* în Dosar nr. 218/ D.112.
23. *Cererea comitetului Bisericii gr. Ort. Din Sabesiu pentru responderea Competinției Alcâmului Bisericeii și darea rationcinului despre această competiție pe acești doi ani, Sebeș 20 august 1868*, în Dosar nr. 218/D.111.
24. *Rogămintea reprezentanților Bisericeii gr.ort din Sebesiu către Înaltul Magistratu din Sebesiu, Sebeș 28 februarie 1869*, în Dosar nr. 218/D.111.
25. *Răspunsul comitetului parohial ort. din loc. la hotărârea înaltului Magistrat nr. 1085 de la 24 februarie 1884, Sebeș, 6 april 1884* în Dosar nr. 218/D.111.
26. *Copia decretului lui Iosif al II-lea din 6 decembrie 1787 privitor la plângerile comunelor Pianu de Sus, Răchita, Strungari, Lancrăm, Loman, Deal etc. contra Magistratului și Scaunului de Sebeș, cu privire la datoriile de scaun și interesele aferente, Viena, 6 decembrie 1787*, MMIRS, Biblioteca documentară, inv. 146/D. 41.
27. *Cinci chitanțe de plată către Scaunul Sebeșului pentru iernatul vitelor lui Gh. Gavrilă în Valahia, 1835-1849*, MMIRS, Biblioteca documentară, inv. 174/D.69.
28. *Scrisoarea în numele locuitorilor Lancrămului către magistratul Sebeșului, Lamkerek 23 januar (1)797*, MMIRS, Biblioteca documentară, inv. 217/ D. 110.
29. *Apelul comunității orașului Sebeș către împărat, privind plângerea Lancrămului în cauza procesului pentru hotar, Orăștie 26 nov.(1)847*, MMIRS, Biblioteca documentară, inv. 267/D. 160.
30. *Manuscrisul lui Nicolae Aloman*, MMIRS, Biblioteca documentară, inv. 2853/D.85
31. *Decretu Înaltulu Regiu Guberniu Transilvanu din 28 Martiu 1866 nr. 20085-1866*, MMIRS, Biblioteca documentară, inv. 2961/D. 86.
32. *Contract de tovărășie pentru asigurarea vitelor din Sassebeș, 12 iulie 1908, Sassebes*, MMIRS, Biblioteca documentară, inv. 4230.

33. *Folclor literar cules din comuna Pianu de către Todoran Ana (1960)*, MMIRS, Biblioteca documentară, inv. 842/D. 209.
34. *Ordinul nr. 235 din 22 mai 2003 pentru aprobarea Strategiei privind organizarea activității de îmbunătățire și exploatare a pajiștilor la nivel național, pe termen mediu și lung în M.O. nr. 423 din 17 iunie 2003.*
35. *Planul de exploatare al pășunii alpine comunale din comuna Șugag județul Alba pe anul 1941-1942*, APCȘ, document neinventariat.
36. *Proces-verbal, Sebeș 12 ianuarie 1955*, APCȘ, document neinventariat.
37. *Proces-verbal, Sebeș 20 iulie 1957*, APCȘ, document neinventariat.
38. *Proces-verbal, Sebeș 28 martie 1973*, APCȘ, document neinventariat.
39. *Proces-verbal, Șugag 12 martie 1982*, APCȘ, document neinventariat.
40. *Proces-verbal I.I.L. Alba, Șugag 9 aprilie 1982*, APCȘ, document neinventariat.
41. *Proces-verbal, Sebeș 18 iunie 1995*, APCȘ, document neinventariat.
42. *Proiectul de curățire al pășunii Pârva*, APCȘ, document neinventariat.
43. *Protocol, Șugag 18 martie 1983*, APCȘ, document neinventariat.
44. *Protocol, Șugag 18 martie 1983*, APCȘ, document neinventariat.
45. *Protocol, Șugag 16 martie 1983*, APCȘ, document neinventariat.
46. *Raport de cercetare. Valea Sebeșului. Construcții pastorale de fânațe în Arhiva Muzeului „Astra” Sibiu*, nr. 1044/ 1978.
47. I. Raica, *File din trecutul satului Răchita*, manuscris, f.a.
48. *Registrul alfabetic al proprietarilor înscriși în Cartea Funduară*, APCȘ, document neinventariat.
49. *Repartizarea animalelor pe trupuri de pășune, Șugag 12 martie 1982*, APCȘ, document neinventariat.

Lucrări și articole:

1. D. Ababii, G. Rodeanu, *Cercetări asupra rasei karakul din România*, București, 1941.
2. M. Acker, „Vechile spălătorii de aur din jurul Sebeșului” în *Apulum*, V, 1961, pp. 647-658.
3. N. Afrapt, *Sebeșel-satul de pe Valea Sebeșului. Monografie istorică*, Alba Iulia, 2009.

4. A. Amlacher „Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und Stuhles Broos” în *AVSL*, XV, 1879, III, pp. 415-585.
5. I. Andrițoiu, *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în Epoca bronzului*, București 1992.
6. I. Andrițoiu, C. I. Popa, *Răchita, com. Săsciori, jud. Alba. Punct: Vârful Zăpozii*, în *CCA*, campania 2000, Suceava, 2001, p. 163.
7. N. Annandale, “The Survival of primitive Implements, Materials and Methods in the Faroes and South Iceland” în *JAIGBI* , 33, 1903, pp. 246-258.
8. Ion. L. Apostoloiu, „La al doilea Congres” în *Stâna*, an III, nr. 10, octombrie, Poiana Sibiului, 1936, p. 7-10.
9. I.L. Apostoloiu, „Cooperativa Oierilor” în *Stâna*, an. IV, nr. 10, octombrie, Poiana Sibiului, 1937, p. 4-8.
10. I.L. Apostoloiu, „Cooperativa oierilor. Referat ținut la cel de al III-lea congres al oierilor din toată țara dela Câmpulung-Muscel la 21 Noemvrie 1937” în *Stâna*, an. V, nr. 2, februarie, Poiana Sibiului, 1938, p. 4-20.
11. Lucia Apolzan, „Permanență și omenie pe plaiuri de munte” în *Sargeția*, XVIII-XIX, 1984-1985, p. 461-464.
12. Lucia Apolzan, *Carpații tezaur de istorie. Perenitatea așezărilor risipite pe înălțimi*, București, 1987.
13. T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică*, București, 1978.
14. F. Baumann, „Zur Geschichte von Mühlbach” în *PUM*, 1881-1882, Sibiu, 1882, pp.1-76.
15. F. Baumann, „Zur Geschichte von Mühlbach 1526-1571” în *PUM*, 1888-1889, Sibiu, 1889, pp. 1-108.
16. V. Băncilă, „Ideea de sănătate și medicină populară la țăranul român de ieri” în ***, *Aspecte istorice ale medicinei în mediul rural*, București, 1973, pp. 35-52.
17. *Biserica Ortodoxă Română în secolul XVIII. Conscripții. Statistici*, Sibiu, 1991.
18. I. A. Bena, *Contribuții la monografia comunei Pianu de Jos*, Cluj, 1925.
19. D. Berciu, *La izvoarele istoriei*, București, 1967.
20. Gh. Bichir, „Autour du problème des plus anciens modèles de chariots découverts en Roumanie” în *Dacia*, VIII, București, 1964, pp. 67-86.
21. E. A. Bielz, *Die Burgen und Ruinen in Siebenbürgen*, Hermannstadt (Sibiu), 1899.

22. Maria Bocșe, „Sisteme de transport și comunicație în Munții Trascăului” în *AMET*, VI, 1971-1973, Cluj, 1973, pp. 373-389.
23. Cristina Bódo, „Construcțiile dacice de pe Rudele și Pustiosu” în *BCȘS*, 3, 1997, p. 51-56.
24. Z. Bogdándi, Emőke Gálfı, *Ay Erdélyi Káptalan Jegyzőkönyvei 1222-1599*, I, Cluj, 2006.
25. *Bolile oilor în Stâna*, an IV, nr. 6, iunie, Poiana Sibiului, 1937, p. 23.
26. P. Bonte, M. Izard (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, București, 1999.
27. Gh. Bran, „Vaccinări în etnoiatria românească înainte de Jenner” în *****, *Probleme de etnologie medicală*, Cluj, 1974, pp. 295-301.
28. F. Braudel, *Ecrits sur l'histoire*, Paris, 1969.
29. Gh. Brătescu, „Limitele empirismului în medicina populară” în *Aspecte istorice ale medicinei în mediul rural*, București, 1973, pp. 53-64.
30. I. Brâncoveanu, *Cooperativele în lupta pentru desrobirea economică a neamului românesc*, Hunedoara, 1928.
31. Gr. Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, 1983.
32. D. Bucur, „Monografia comunei Lancrăm de la 1700 la 1919” în *Calendarul "Astrei" și al "Foi Poporului" pe anul comun 1947*, Sibiu, 1946, pp. 96-102.
33. C. Bucur, „Invarianță și variabilitate în păstoritul tradițional” în *AMET*, X, Cluj, 1978, pp.125-146.
34. P. Burke, *Istorie și teorie socială*, București 1999.
35. V. Butură, *Etnografia poporului Român. Cultura materială*. Cluj-Napoca, 1978.
36. M. Buza, „Das Alte rund die Kontinuität der Bevölkerung im Șurianu und Cindrel Gebirge und in den Angrenzenden Gebieten” în *RRGGG*, 25, 1, București, 1981, pp. 129-142.
37. M. Buza , I. Hozoc, *Valea Sebeșului* , București , 1985.
38. Gh. Gheorgescu-Buzău, C-tin. Șerban, *Răscoala de la 1784 din Transilvania de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan*, București, 1974.
39. P. Cancel, „Păstoritul la poporul român; precizări etnografico-istorice, cu prilejul apariției studiului d-lui O. Densușianu: Păstoritul la popoarele romanice”, în *ConvLit*, XLVII, nr. 9,1913, pp. 9-16.

40. Th. Capidan, „Raporturile lingvistice slavo-române” în *Dacoromania*, III, Cluj, 1924, pp. 193 – 2014.
41. R. Cărpinișianu, „Manuscrise și cărți cu conținut medico-farmaceutic în biblioteca Muzeului Mixt din Sebeș”, în *** *Lucian Blaga și medicina*, Sebeș, 2000, pp.106-112.
42. C. Câmpeanu, „Date cu privire la atacul iobagilor asupra nobilimii din Cioara, Vurpăr și Vințul de Jos” în *AHC*, III, 1960, pp. 255-280.
43. Claudia Chang, „Pastoral Transhumance in the Southern Balkans as a Social Ideology: Ethnoarchaeological Research in Northern Greece” în *AA*, serie nouă, 59,nr. 3, 1993, pp. 687-703.
44. „Chestia lânii” în *Stâna*, an I, nr. 3, iunie, București, 1934, p. 20-21.
45. V. Gordon Childe, *Făurirea civilizației*, Editura Științifică, București, 1966.
46. V. Gordon Childe, *De la preistorie la istorie*, Editura Științifică, București, 1976.
47. G. Chintescu, *Produse lactate tradiționale*, București, 1988.
48. C. Chiriac, „Despre Linokastro (cetatea lânii) din”Geografia” lui Idrisi” în *An.Brăilei*, serie nouă, nr. I, Brăila, 1993, pp. 447-454.
49. Gh. F. Ciaușanu, *Superstițiile poporului Român.În asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, București, 2001.
50. H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, București, 1996.
51. Gabriela Cloșcă, „Date referitoare la păstoritul transhumant în zona Brăilei” în *An.Brăilei*, serie nouă, III, nr. 3, Brăila, 1999, pp. 71-76.
52. E. Comșa, *Viața oamenilor din spațiul carpato-danubiano-pontic în mileniiile 7-4 î. Hr.*, București, 1996.
53. Ion Conea, *Plaiuri Carpatice*, București, 1984.
54. C. Constantinescu-Mircești, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în secolele XVIII – XIX*, București, 1976.
55. Al. Craiovan, *Oameni, animale și locuri pe Valea Sebeșului*, Alba Iulia, 2005.
56. „Crescătorii de vite din Munții Sebeșului n-au deajuns loc pentru pășune ” în *Stâna*, an IV, nr. 10, octombrie, Poiana Sibiului, 1937, p. 21-22.
57. I. Cuceu, „Obiceiuri și credințe în legătură cu ocupațiile tradiționale la Gârbău, județul Sălaj” în *AMET*, Cluj, 1973, pp. 435-456.
58. H. Daicoviciu, *Dacia de la Bvrebista la cvcerirea romană*, Cluj, 1972.

59. C-tin. Daicoviciu, H. Daicoviciu, Șt. Ferenczi, N. Vlassa, „Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului” în *MatCercetArh*, V, 1959, pp. 379-399.
68. C-tin. Daicoviciu, H. Daicoviciu, Șt. Ferenczi, N. Vlassa, „Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului” în *MatCercetArh*, VI, 1960, pp. 331-349.
61. C-tin. Daicoviciu, H. Daicoviciu, Șt. Ferenczi, N. Vlassa, „Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului” în *MatCercetArh*, VII, 1961, pp. 301-315.
62. C-tin. Daicoviciu, H. Daicoviciu, Șt. Ferenczi, N. Vlassa, „Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului” în *MatCercetArh*, VIII, 1962, pp. 463-476.
63. D. O. Dan, „Un Cronicar al timpului Său. Dascălul Nicolae Aloman din Săsciori (1822-1901)”, în *Apulum*, XXXI, 1994, pp. 353-366.
64. D. O. Dan, „Contribuții la istoria scaunului săsesc Sebeș” în *Apulum*, XLII, 2005, pp. 229-246.
65. I. Dăncilă, „Drumul spre mai bine” în *Stâna*, an I, nr. 4-5, iulie-august, București, 1934, p. 1-6.
66. I. Dăncilă, „Preț bun pe brânză” în *Stâna*, an I, nr. 4-5, iulie-august, București, 1934, p. 22-23.
67. „Dela U.O.” în *Stâna*, an III, nr.5, mai, Poiana Sibiului, 1936, p. 23-31.
68. V. Deleanu, „Staulul poligonal” în *** , *Civilizație milenară românească în Muzeul „Astra” Sibiu. Catalog-ghid.*, Sibiu 1995, pp. 59 -60.
69. V. Deleanu, „Un sistem al transporturilor populare din România” în *Cibinium*, 2009-2010, Sibiu, 2010, pp. 98-114.
70. N. Densușianu, *Documente privitoare la Istoria Românilor. 1199-1345*, București, 1887.
71. O. Densușianu, *Păstoritul la popoarele romanice. Însemnătatea lui lingvistică și etnografică*, București 1913.
72. O. Densușianu, *Vieța păstorească în poezia noastră populară*, I-II, București, 1922-1923.
73. O. Densușianu, *Opere*, (ed. B. Cazacu, I. Rusu, I. Șerb), Vol. I, București, 1968.
74. J. Diamond, *Al treilea cimpanzeu. Evoluția și viitorul omului*, București, 2015, 355p.
75. *Die „Josephinische Aufnahme” – Siebenbürgen und das Banat von Temes / Transylvania and Temes*, Budapest, Arcanum Adatbázis, 2005 – DVD-ROM.
76. *Documente privind Istoria României*, veacul XIV, C. Transilvania, vol. I, (1301-1320), București, 1953.

77. Al. Doboși, *Datul oilor(quinquagesima ovium). Un capitol din istoria economică a Românilor din Transilvania*, București, 1937.
78. E. Dobrotă, *Pasul Urda, cel mai înalt pas din România (2250 m)*. Editura Gazetei Turismului, fără an.
79. S. Dragomir, „Studiu critic în legătură cu cartea d-lui G. Müller, arhivarul universității săsești” în ****Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul Românilor de pe pământul crăiesc*, Sibiu, 1913, pp. 7 -81.
80. S. Dragomir, *Istoria Desrobirei Religioase a Românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I, Sibiu, 1920.
81. N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni din Șăliște și comunele din jur*, Cluj, 1926.
82. S. Dragomir, *Istoria Desrobirei Religioase a Românilor din Ardeal în secolul XVIII*, , vol. II, Sibiu, 1930.
82. S. Dragomir, *Studii și documente privitoare la Revoluția Românilor din Transilvania în anii 1848-49*, Sibiu, 1944.
83. S. Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, 1959.
84. Ion I. Drăgoescu, „Date noi despre rolul banilor în etnoiatrie-metaloterapie și monetoterapie” în ****, Probleme de etnologie medicală*, Cluj, 1974, pp. 258-270.
85. C. Drăgulescu, *Botanica populară în Mărgimimea Sibiului*, Sibiu, 1992.
86. Maria Drăguț, P. Drăguț, „Rituri agricole și pastorale pe Valea Bistrei” în *StComCaransebeș*, II, Caransebeș, 1977, pp. 139-146.
87. Nicolae Dunăre, „Probleme de etnografie în ținutul Alba-Iulia” în *Apulum*, V, 1956, pp. 480-493.
88. Nicolae Dunăre, „Păstoritul de pendulare dublă pe teritoriul României” în *AMET*, 1965-1967,[1969], pp. 115-138.
89. Nicolae Dunăre, *Țara Bârsei*, I, București, 1972.
90. Nicolae Dunăre, “Relații etnoculturale între Banat, sud-vestul Transilvaniei și nord-vestul Olteniei” în *Tibiscum*, 1974, pp. 159-168.
91. N. Dunăre, „La trépanation, une pratique chirurgicale empirique dans la vie pastorale des peuples carpato-balkaniques” în ****, Probleme de etnologie medicală*, Cluj, 1974, pp. 81-99.
92. N. Dunăre, „Continuitate etnoculturală românească în pădurenii Hunedoarei” în *Sargetia*, XI-XII, 1974-1975, Deva, 1975, pp. 383-389.

93. N. Dunăre, "Statutul și rolul păstoritului tradițional în convergență cu continuitatea și unitatea etnoculturală" în *Apulum*, XVII, Alba Iulia, 1979, pp. 671-680.
94. N. Dunăre, *Civilizația tradițională românească în Curbura Carpaților Nordici*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
95. N. Edroiu, P. Gyulai, „Tricesima de la Brașov în a doua jumătate a secolului al XVII-lea” în *StudiaUBB*, 12, 1, 1967, pp. 7-25.
96. Elena Eftimiu, „Granița Țării Românești cu Ardealul la 1520” în *Arh.Oltenei*, nr. 29-30, Craiova, 1927, pp. 1-9.
97. G. Fazecaș, „Two stone axes from Ioan Raica Museum collection” în *Terra Sebvus*, 1, 2009, pp. 31-34.
98. A. C. Florescu, „Sur les problemes du bronze tardif carpato-danubien et nord-ouest-pontique” în *Dacia NS*, XI, 1967, pp. 59-94.
99. A. C. Florescu, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România*, Călărași, 1991.
100. A. Fochi, *Datini și erezuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, București, 1970.
101. I. Frățilă, M. Andrițoiu, *Scaunul săsesc Sebeș*, în *RevArh*, XII, 1969, 1, pp. 159-166.
102. C. Gaiu, „Așezarea prefeudală de la Șopteriu (comuna Ormeniș)” în *Apulum*, XV, 1979, p. 265-271.
- 103J.Geddes, „Neolithic transhumance in the Mediterranean Pyrenees” în *WA*, 15, nr. 1, 1983, pp. 51-66.
104. Marie – Odile Géraud, Olivier Leservoisier, Richard Pottier, *Noțiunile-cheie ale etnologiei. Analize și texte*. București, 2001.
- 105.Pascale Gerbault, Robin G. Allaby, Nicole Boivin, Anna Rudzinski, Ilaria M. Grimaldi, J. Chris Pires, Cynthia Climer Vigueira, Keith Dobney, Kristen J. Gremillion, Loukas Barton, Manuel Arroyo-Kalin, Michael D. Purugganan, Rafael Rubio de Casas, Ruth Bollongino, Joachim Burger, Dorian Q. Fuller, Daniel G. Bradley, David J. Balding, Peter J. Richerson, M. Thomas P. Gilbert, Greger Larson, Mark G. Thomas, „Storytelling and story testing in domestication” în *PNAS*, vol. 111, nr. 17, Aprilie 29, 2014, p. 6159 – 6164.
106. T. Gherman, *Meteorologie populară. Observări, credințe și obiceiuri*, București, 2002.
107. I. Ghinoiu, *Obiceiuri de peste an. Dicționar*, București, 1997.
108. I. Ghinoiu, *Zile și mituri. Calendarul țaranului român 2000*, București, 1999.
109. I. Ghinoiu, *Sărbători și obiceiuri românești*, București, 2003.

110. N. Ghiulea, „Principiile asigurărilor agricole” în *Societatea de mâine*, anul III, nr. 14-15, Cluj, 1926, pp. 263-265.
111. N. Ghiulea, „Asigurările agricole și societățile comerciale” în *Societatea de mâine*, anul IV, nr. 19, Cluj, 1928, pp. 345-347.
112. Gh. Giuglea, „Cuvinte și lucruri” în *Dacoromania*, I, Cluj, 1923, pp. 237 – 402.
113. C. Giurcăneanu, *Populația și așezările din Carpații românești*, București, 1988.
114. I. Glodariu, „L’origine de la conception architectonique des sanctuaries daces circulaires” în *Thraco-Dacica*, I, 1976, pp. 249-257.
115. I. Glodariu, „Valea Sebeșului între istorie și hidronimie” în *Apulum*, XLIII/1, 2006, pp.142-144.
116. I. Glodariu, E. Iaroslavski, A. Rusu, *Cetăți și așezări în Munții Orăștiei*, București, 1988.
117. I. Glodariu, E. Iaroslavski, *Civilizația fierului la Daci sec. II î.e.n. – I e.n.*, Cluj, 1979.
118. I.Glodariu, V.Moga, *Cetatea dacică de la Căpâlna*, București, 1989.
119. A. Gorovei, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București, 1995.
120. F. Greishofer, Kathrin Pallestrang, Nora Witzmann, *Ur-Ethnographie. Auf der Suche nach Elementaren in der Kultur. Die Sammlung Eugenie Goldstern*, catalog de expoziție, Viena, 2004.
121. E. Gălușcă, „Industria Brânzeturilor în România” în *Stâna*, an III, nr. 3, martie, Poiana Sibiului, 1936, p. 9-13.
122. D. Gusti, „Sociologia monografică, știință a realității sociale” în D. Gusti, T. Herseni, H.H. Stahl, *Monografia –Teorie și metodă*, București, 1999, p. 5 – 74.
123. B. P. Hașdeu, *Omul de flori. Basme și legende populare românești*, București, 1997.
124. T. Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, București, 1941.
125. T. Herseni, „Teoria monografiei sociologice” în D. Gusti, T. Herseni, H.H. Stahl, *Monografia –Teorie și metodă*, București, 1999, p. 75 – 164.
126. K. Hitchins, I. Beju, „Conscripția comitatenză a clerului român din Alba de Jos”, anul 1733, în MA, XXXII, 1987, 4, pp. 75-90
127. H. Hoffmann, „Construcții specializate” în ***, *Mărginenii Sibiului. Civilizație și cultură populară românească*, Sibiu, 1985, pp. 308-318.
128. K. Horedt, „O contribuție la istoria epocii prenatale a voevodatului transilvan” în *AIIN*, IX, 1943-1944 (1944), pp. 430-448.

129. K. Horedt, „O contribuție preistorică la pășunatul în Carpații Sudici”, în *RevIstRom*, XVII, 1947, p.156-157.
130. *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol.XV, partea I, 1358 – 1600, București, 1911.
131. *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol.XV, partea II, 1601 – 1825, București, 1913.
132. M. Ignat, *Etnologia și nedeia Apusenilor în Crisia*, XIX, Oradea, 1989, pp. 631-637.
133. *Informațiuni în Stâna*, an I, nr. 1, aprilie, București, 1934, p. 24.
134. *Informațiuni în Stâna*, an I, nr. 3, iunie, București, 1934, p. 23.
135. *Informațiuni în Stâna*, an I, nr. 6-7, septembrie-octombrie, Poiana Sibiului, 1934, p. 23-24.
136. *Informațiuni în Stâna*, an III, nr. 3, martie, Poiana Sibiului, 1936, p. 38-39.
137. *Informațiuni în Stâna*, an V, nr. 5-6, mai-iunie, Poiana Sibiului, 1938, p. 40-41.
138. I. Iordan, *Toponimie Românească*, București, 1963.
139. I. Iordan, *Dicționar al numelor de familie Românești*, București, 1983.
140. N. Iorga, *Brașovul și România. Scrisori și lămuriri*, București, 1905, 455p.
141. N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București, 1906.
142. C. Irimie, „Câteva însemnări despre nedeia de la Șurianu” în *Studii și Comunicări de Etnografie și artă populară*, Sibiu, 1962, pp. 329-335.
143. C. Irimie, *Pivele și vâltorile din Mărginimea Sibiului și de pe Valea Sebeșului*, Sibiu, 1956.
144. C. Irimie, H. Hoffmann, *Ceramica din Săsciori*, Sibiu, 1958.
145. Cornel Irimie, Constantin Popa, „Păstoritul” în *** *Mărginenii Sibiului. Civilizație și cultură populară românească*, București, 1985.
146. ***, *Istoria Românilor*, vol.I, IV, București 2001.
147. C-tin Iugulescu, *Rețete populare în manuscrisul învățătorului Nicolae Aleman din Săsciori raionul Sebeș*, comunicare susținută la simpozionul „Medicina populară”, Brăila 26-27 iunie 1964, manuscris, MMIRS, Biblioteca documentară, inv. 85.
148. N. Josan, Gh. Fleșer, A. Dumitrean, *Oameni și fapte din trecutul județului Alba în memoria urmașilor*, Bibliotheca Musei Apulensis, III, Alba Iulia, 1996.
149. Zoia Kalmar, C. Bagozki, Gh. Lazarovici, „Cercetări etno-arheologice și sondaje în Munții Banatului” în *Banatica*, IX, 1987, pp. 65-81.
150. T. L. Kienlin, P. Valde-Nowac, „Neolithic Transhumance in the Black Forest Mountains, SW Germany” în *JFA*, 29, 1-2, 2004, pp. 29-44.

151. G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Sibiu, 1929.
152. J. Kootz, „Die Mühlbacher Hexenprocesse aus dem Anfange des vorigen Jahrhunderts” în *PUM*, 1882-1883, pp. 3-20.
153. B. Köpeczi, „Relation, description, roman. Mémoires historiques du comte *Bethlem-Niklós*” în ***, *Écrire le voyage*, Paris, 1994, pp. 153-158.
154. M. O. Kosven, *Introducere în istoria culturii*, București, 1975.
155. A. Kovács, „Date privind viața Zamfirei fiica lui Moise Vodă” în *AIIA*, XXVII, 1985-1986, pp. 349 – 374.
156. G. Kristó, *Ardealul timpuriu (895-1324)*, Szeged, 2004.
157. Ch. Laugier, *Contribuțiuni la etnografia medicală a Olteniei*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, (1925).
158. Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj, 1979.
159. Gh. Lazarovici, „Țara Gugulanilor. Studiu etnoarheologic al muntelui” în *Țara Gugulanilor. Studiu de etnoarheologie, etnologie și etnoistorie* (Gh. Lazarovici, Adrian Ardeț ed.), AMC, vol.1, Cluj-Napoca 2015, pp. 83-127.
160. Gh. Lazarovici, J. Nandriș, Zoia Maxim, „Cerna Vâr – Piatra Ilișovii. Generalități” în *Țara Gugulanilor. Studiu de etnoarheologie, etnologie și etnoistorie* (Gh. Lazarovici, Adrian Ardeț ed.), AMC, vol.1, Cluj-Napoca 2015, pp. 153 – 192.
161. I. R. Lemenyi, *Sebeșul în secolul al XVIII-lea. Procese de vrăjitorie*. Alba-Iulia, 2009.
162. Gérard Lenclud, „On être ou ne pas en être. L’anthropologie sociale et les sociétés complexes” în *L’Homme, Anthropologies: état des lieux*, Paris, 1986.
163. N. Leon, *Istoria naturală medicală a poporului român*, București, 1903.
164. Claude Lévi-Strauss, „Introducción à l’oeuvre de Marcel Mauss” în Marcel Mauss, *Sociologie et anthropologie*, Paris, 1950, p. IX – LII.
165. Doina Lupan, „Carte românească veche de pe Valea Sebeșului”, în *Apulum*, XIX, 1981, pp. 479-486.
166. Doina Lupan, „Carte românească veche în colecția Muzeului Mixt Sebeș” în *Apulum*, XX, 1982, pp. 507-527.
167. Ana Lupu, *File de cronică din Lancrem*, Alba Iulia, 2008.
168. Șt. Manciulea, „Regimentele grănicerești din Ardeal și Banat la 1840” în *AIIA*, V, 1930, pp. 431-447.
169. S. Manguica, *Călindariul julianu, gregorianu și poporalu român cu comentariu pe anul 1882*, Oravița, 1881.

170. S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol I – II, București, 1994.
171. I. Marta, I. Aron, *Pianu de jos. Contribuții monografice*, București, 1990.
172. Emm. de Martonne, „La vie pastorale et la transhumance dans les Karpathes Méridionales; leur importance géographique et historique„, în *Zu Friedrich Ratzels Gedächtnis*, Leipzig, 1904, pp. 227 – 245.
173. P. Matei, V. Ursan, D. Bogdănel, *Toponimia comunei Jina*, Sibiu, 1998.
174. I. A. Matley, „Transhumance in Bosnia and Herzegovina ” în *Geograph.Rev.*, 58, nr. 2, 1968, pp. 231-261.
175. G. C. Mărcuș, „Problemele cooperăției din Ardeal” în *Societatea de mâine*, an VI, nr. 16-17, Cluj, 1929, pp. 249-250.
176. Mariane Mensil, Assia Popova, *Etnologul, între șarpe și balaur. Eseuri de mitologie balcanică*, București, 1997.
177. Șt. Meteș, *Relațiile comerciale ale Țerii-Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, Sighișoara, 1920.
178. Șt. Meteș, *Vieața Agrară, Economică a Românilor din Ardeal și Ungaria (1508-1850)*, vol. I, București 1921.
179. Șt. Meteș, *Păstori ardeleni în Principatele Române*, Arad, 1925.
180. Șt. Meteș, „Din trecutul satelor și munților cetății Hunedoara (în anii 1681, 1727 și 1820)” în ***, *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 ani august 1940*, București, 1943, pp. 550-565.
181. H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, București, 1966.
182. G. Mihăilă, „Les attestations les plus anciennes des mots autochtones en roumain” în *Actes du IIe Congrès international de Thracologie*, III (Linguistique, Ethnologie, Anthropologie), București, 1980, pp. 75-84.
183. Greta M. Miron, *Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, 2004.
184. I. Moga, *Les roumains de Transylvanie au Moyen Age*, Sibiu, 1944.
185. S. Moldovan, *Ardealul. II. Ținuturile de pe Murăș*, Brașov, 1913.
186. E. Moldovan, „Obiecte preistorice descoperite în preajma orașului Reghin (jud. Mureș)” în *Marisia*, XXVIII, 2006, pp. 25-31.
187. Gh. Monah, *Atlasul plantelor medicinale din România*, București, 2001.

188. *Monumenta comitialia regni Transylvaniae. Erdélyi országgyűlési emlékek*, Szilágyi Sándor (ed.), vol. I (1540-1556), Budapesta, 1875.
189. T. Morariu, *Vieața pastorală în Munții Rodnei*, București, 1937.
190. G. Müller, „Die ursprüngliche Rechtslage der Rumänen im Siebenbürger Sachsenlande” în *AVSL*, 38, 1912, 1, pp. 85-314.
191. G. Müller, *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgisch-Deutschen Nationuniversität 1141-1876*, Sibiu, 1941.
192. C. Müller, O. Rotaru, M. Știrban, „Din protocoalele Magistratului orașului Sebeș din anii 1784-1785”, în *Rev. Arh.*, VI, nr. 1, 1963, pp. 169-188.
193. N. Munteanu, „Chemare către oieri” în *Stâna*, an I, nr. 1, aprilie, București, 1934, p. 22-23.
194. N. Munteanu, „Congresul Oierilor” în *Stâna*, an II nr.3, iunie, Poiana Sibiului, 1935, p. 4-6.
195. N. Munteanu, „Al 2-lea congres la Târgu-Jiu” în *Stâna*, an III, nr. 11, noiembrie, Poiana Sibiului 1936, p. 12-15.
196. N. Munteanu, „În legătură cu valorificarea lânii” în *Stâna*, an. III, nr. 6, iunie, Poiana Sibiului, 1937, p. 2-7.
197. I. Munteanu, „Raport despre activitatea Uniunii Oierilor din întreaga țară, prezentat la al 3-lea congres din Câmpulung-Muscel, ținut la 21 Noemvrie 1937” în *Stâna*, an.IV, nr. 12, decembrie, Poiana Sibiului 1937, p. 25-36.
198. N. Munteanu, „Cooperativa Oierilor” în *Stâna*, an. IV, nr. 10, octombrie, Poiana Sibiului, 1937, p. 1-3.
199. N. Munteanu, „Oierii și problema pășunilor” în *Stâna*, an. IV, nr. 4, aprilie, Poiana Sibiului, 1937, p. 1-6.
200. P. Mureșan, „*Semnificația câtorva probleme de medicină populară*” în *StComCaransebeș*, 1975, pp. 214-221.
201. I. Mușlea, O. Bârlea, *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarul lui B. P. Hașdeu*, București, 1970.
202. Th. Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1992.
203. J. G. Nandriș, „Aspects of Dacian economy and highland zone exploitation” în *Dacia*, S.N., XXV, 1981, pp. 321-254.

204. J. G. Nandriș, „The stîna and the katun: Foundations of a Research Design in European Highland Zone Ethnoarchaeology” în *WA*, 17, nr. 2, 1985, p. 256-268.
205. Al. Neamțu, „Date noi privitoare la nedei” în *AIIA*, XXI, Cluj, 1987, pp. 393-399.
206. Olga Necrasov, „Studiul osemintelor umane și al resturilor de paleofaună descoperite în mormântul neolitic de la Cluj-Gura Baciului datând din cultura Criș” în *Apulum*, V, 1965, pp. 19-34.
207. Olga Necrasov, M. Bulai, „L’élévage la chasse et la pêche durant la neolithique roumain” în *Actes du VIIème Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques*, V, Moscova, 1970, pp. 544-556.
208. Dorina Negulici, „Știri documentare cu privind păstoritul transhumant la sud și est de Carpați” în *Cumidava*, XX, 1996, pp. 135-139.
209. C. S. Nicolaescu – Ploșor, „La trépanation dans la chirurgie populaire olténienne” în *Actes du XV-ème Congres International d’Anthropologie et d’Archéologie. V-ème session de l’Institut International d’Antropologie*, Paris, 1933, pp. 764-766.
210. Elena Niculiță – Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I – II, București, 1998.
211. Antoaneta Olteanu, *Școala de solomonie. Divinație și vrăjitorie în context comparat*, București, 1999.
212. Antoaneta Olteanu, *Calendarele poporului român*, București, 2001.
213. D. Olteanu, *Religia Dacilor*, București, 2002.
214. „Ordinea de zi a primului Congres al oierilor din toată țara ținut la Sibiu la 21 nov. 1935” în *Stîna*, an II, nr.5, august, Poiana Sibiului, 1935, p. 19-20.
215. T. Pamfilie, *Sărbătorile la români*, București, 1997.
216. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București 1943.
217. A. Pandrea, *Etnologice*, București, 2006.
218. Ș. Papacostea, *Oltenia sub stăpânire austriacă (1718-1739)*, București, 1998.
219. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1972.
220. Șt. Pascu, Vl. Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului în R.P.R.*, vol. II, București 1958.
221. I. Paul, *Cultura Petrești*, București, 1992.
222. Gheorghe Pavelescu, *Mana în folklorul românesc. Contribuții pentru cunoașterea magicului*, Sibiu, 1944.

223. Gh. Pavelescu, „Folclor medical din Valea Sebeșului” în *Apulum*, VIII, Alba Iulia, 1971, pp. 549-578.
224. Gh. Pavelescu, „Medicina pastorală în Mărginimea Sibiului” în Idem, *Studii și cercetări de folclor*, București, 1971, pp. 283-329.
225. Gh. Pavelescu, „Aspecte ale chirurgiei empirice practicate în satele din jurul Sibiului” în ***, *Aspecte istorice ale medicinei în mediul rural*, Editura Medicală, București, 1973, pp. 81-87.
226. Gh. Pavelescu, „Nedeile pastorale din Munții Sebeșului” în *Apulum*, XXV, Alba Iulia, 1989, pp. 557-570.
227. Gh. Pavelescu, „Tratamente empirice în unele afecțiuni hepatice practicate în zona Sebeșului” în *Apulum*, XXXI, 1994, pp. 493-497.
228. Gh. Pavelescu, *Magia la români*, București, 1998.
229. Gh. Pavelescu, „Cercetări de etnomedicină în zona Sebeșului” în *Magia la români*, București, 1998, pp. 301-315.
230. Gh. Pavelescu, *Valea Sebeșului: monografie etno-folclorică*, vol. I-II, Sibiu, 2004.
231. V. Păcală, *Monografia satului Rășinariu*, Sibiu, 1915.
232. D. I. Pădureanu, „Nedeile carpatice românești – dovezi incontestabile ale originalității și continuității noastre populare” în *Biharea*, XXI, 1994, pp. 109-136.
233. Z. Pâclișanu, „Un registru al quinquagesimei din 1461” în *Omagiu fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936, pp. 595-603.
234. Z. Pâclișeanu, „Quinquagesima Valachorum” în *Cultura Creștină*, IX, nr. 3, Blaj, martie 1920, pp. 86-95.
235. V. Pop, „Sinodul de la Alba Iulia din 14-18 februarie 1761” în *Apulum*, VIII, 1970, pp. 120-126.
236. I. A. Pop, „Datul oilor din Țara Hațegului în veacul al XV-lea și la începutul veacului al XVI-lea” în *Sargetia*, XVI-XVII, 1982-1983, pp. 287-294.
237. C-tin. Popa, „Contribuții etnografice la cunoașterea păstoritului în Munții Sebeșului” în *Cibiniun* 1979-1983, Sibiu, 1984, pp. 139-151.
238. C-tin. Popa, „Stâna cu două încăperi – muntele Puru jud. Alba” în ***, *Civilizație milenară românească în Muzeul „Astra” Sibiu. Catalog – ghid*, Sibiu 1995, pp. 66 - 67.

239. C-tin. Popa, *Construcții pastorale cu ocol întărit din sudul Transilvaniei în Studii și Comunicări de Etnologie*, XVI, Sibiu, 2002, pp. 204-208.
240. I. Popescu-Sireteanu, *Termeni păstorești în limba română*, vol. I, Iași, 2005.
241. C. Popp, *Mișcarea cooperatistă la Românii din Ungaria*, comunicare susținută la al VIII-lea Congres cooperativ internațional, Hamburg, 5-6 septembrie 1909.
242. D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I-II, București, 1979.
243. D. Prodan, *Transilvania și iar Transilvania*, București 1992.
244. I. Raica, „Feuda de sub cetate de pe Valea Sebeșului” în *Apulum*, V, 1965, pp. 633-639.
245. I. Raica, „Protopopul Ioan Dăncilă din Răchita” în *ÎP*, III, 1979, pp. 185-187.
246. I. Raica, *Sebeșul*, Cluj-Napoca, 2002.
247. *Repertoriul Arheologic al județului Alba*, Alba Iulia, 2005.
248. S. Retegan, „Mutații economice în satul românesc din Transilvania la mijlocul veacului al XIX-lea (1848-1867)” în *AIIA*, XXI, 1978, pp. 189-208.
249. I. I. Rusu, „Din trecutul păstoritului românesc”, în *AMET*, 1957-1958, Cluj, 1958, pp.136-153.
250. Ch. Schuster, „Despre cărucioarele de lut ars din Epoca bronzului de pe teritoriul României” în *Thraco-Dacica*, VII, nr. 1-2, 1996, pp. 117-137.
251. Ch. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomiței superioare*, București, 1997.
252. Ch. Schuster, *Transportul terestru în preistorie, cu privire specială la Dunărea de jos*, Târgoviște, 2007.
253. A. Sherratt, „Plough and pastoralism: Aspects of the Secondary Products Revolution” în *Pattern of the Past. Studies in honour of David Clarke* Cambridge, 1981, pp. 261-305.
254. A. Sherratt, „The secondary exploitation of animals in the Old World” în *WA*, 15, nr.1, 1983, p. 90-104.
255. C-tin. Simionescu, „Viziunea etnoiatrică veterinară la poporul român” în ***, *Probleme de etnologie medicală*, Cluj, 1974, pp. 71-74.
256. Paul Simionescu, *Etnoistoria. Convergență interdisciplinară*, București, 1983.
257. M. Sofronie, „Mijloace de transport”, în ***, *Mărginenii Sibiului. Civilizație și cultură populară*, Sibiu, 1985, pp. 286-292.
258. S. Stanca, *Monografia istorico-geografică a localității Petroșeni*, Petroșani, 1996.
259. I. I. Stancu, *Monografia ”Plaiul Lomanului, plai dacic al Terrei Sebus”*, Alba Iulia, 2000.

260. Al. Streașină, „D-l. Ministru Manolescu-Strunga. Organizatorul agriculturii românești”, în *Stâna*, an I, nr. 1, aprilie, București, 1934, p. 14-15.
261. Th. Streitfeld, „Die Sastschorer Burg in Siebenbürgen”, în *SV*, 62, 1939, 2, pp. 238-278.
262. C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania, vol. I, A-N*, București, 1966.
263. C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania, vol. II, O-Z*, București, 1968.
264. D. Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946.
265. M. Știrban, „Acțiuni țărănești în fostele județe Alba și Hunedoara din noiembrie 1918-1919” în *AII*, X, 1967, pp. 253-270.
266. Rodica Tanțău, *Meșteșugurile la geto-daci*, Editura Meridiane, București, 1972.
267. Fr. Teutsch, „Unsere Burgen. Die Burgen des Unterwaldes”, în *JSKV*, IX, 1889, pp. 61-86.
268. D. Gh. Toader, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978.
269. N. Togan, „Statistica românilor din Transilvania în 1733” în *Transilvania*, XXIX, 1898, pp. 169-213.
270. V. Tordășianu, *Al XXII-lea Raport general al Comitetului central al Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiului pentru anul 1909*, Sibiu, 1910.
271. V. Tordășianu, *Al XXV-lea Raport general al Comitetului central al Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiului pentru anul 1912*, Sibiu, 1913.
272. R. Totoianu, „Mărturii de viață pastorală în *Cronica* dascălului Nicolae Aloman din Săsciori” în *Studii și Comunicări de Etnologie*, XV, Sibiu, 2001, pp. 185-190.
273. Fr. Zimmermann, C. Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, Erster Band, (1191-1342)*, Hermanstadt (Sibiu), 1892.
274. Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, Zweiter Band (1342-1390)*, Hermanstadt (Sibiu), 1897.
275. N. Ursu, *Știri din presa vremii despre așezarea mocanilor în Dobrogea la sfârșitul secolului al XIX-lea* în *AnDobrogei*, serie nouă, an II, nr. 1, Constanța, 1997, pp. 94-98.
276. Maria Ursuțiu, „Viața agrară în Transilvania în izvoarele narative în limba maghiară din secolul al XVII-lea” în *AIIA*, XXI, Cluj-Napoca, 1978, pp. 329-337.
277. I. Uzum, „*Bordeie prefeudale descoperite la Gornea (jud. Caraș-Severin)*” în *Crisia*, 4, 1974, pp. 39-46.
278. M. Valea, A. Nistor, M. N. Rudeanu, *Toponimie Hunedoreană de la Daci la Romani*, Deva, 2002.

279. Alex. A. Vasilescu, „Vămile Olteniei supt Austrieci” în *Arh. Olteniei*, nr. 15, Craiova, 1924, pp. 370-381.
280. Traian Verdiņaș, *Introducere în Sociologia Rurală*, București, 2001.
281. A. Veress, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Româneasc (până la 1821)*, București, 1927.
282. A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești, vol. II, Acte și scrisori (1573-1584)*, București, 1930.
283. A. Veress, *Bibliografia româno-ungară*, București, 1931.
284. N. Vlassa, *Neoliticul Transilvaniei*, Cluj, 1976.
285. I. Vlăduțiu, „Aspecte etnografice ale păstoritului în Moldova de Sud” în *ReviEtnFolc*, 10, nr. 1, București 1965, pp. 81-88.
286. I. Vlăduțiu, „Noțiunea de *Mocan* în păstoritul românesc” în *Revista de Etnografie și Folclor*, IX, nr. 2, București 1965, pp. 143-158.
287. I. Vlăduțiu, „Contribuții la cunoașterea structurii sociale a păstorilor transhumanți în secolul al XIX – lea” în *Biblioteca Muzeelor*, V, București 1969.
288. I. Vlăduțiu, *Etnografie românească*, București, 1973.
289. R. Vuia, „Tipuri de păstorit la români” în R. Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, București, 1980.
290. R. Vulcănescu, „Cartografierea etnografică a transumanței în Oltenia de vest” în *Revista de Etnografie și Folclor*, IX, nr. 1, București 1964, pp. 17-33.
291. Tr. Vonica, „Oieritul în Munții Apuseni” în *Stâna*, an. I, nr. 6-7, septembrie-octombrie, Poiana Sibiului, 1934, p. 21-22.
292. Vl. Wolski, V. Cordun, „Cu privire la sângerările empirice practicate în Clisura Dunării” în ***, *Probleme de etnologie medicală*, Cluj, 1974, pp. 168-174.
293. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiana*, vol. I, București, 1925.
294. P. Zamora, „Memoriul Oierilor din Comuna Loman-Alba” în *Stâna*, an V, nr. 5-6, mai-iunie, Poiana Sibiului, 1938, p. 13-15.
295. I. Zăvoi, S. Rusu, *Zootehnie*, București, 1974.
296. B. Zderciuc, „Așezări și gospodării” în ***, *Mărginenii Sibiului. Civilizație și cultură populară românească*, Sibiu, 1985, pp. 123-142.
297. M. Zdrenghia, „Din trecutul satului Sebeșel” în *Apulum*, XI, 1973, pp. 527-537.

Lista abrevierilor:

AA	- American Anthropologist, publicație a American Anthropological Association.
AIIA	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca.
AIIC	-Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”. Cluj-Napoca
AIIN	-Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj-Sibiu, I, 1921-1922 și urm.
AMET	- Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei
Arh. Olteniei	- Arhivele Olteniei, Craiova 1921.
An.Brăilei	- Analele Brăilei. Muzeul Județean Brăila.
An.Dobrogei	- Analele Dobrogei. Constanța.
SJAAN, PECA	- Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale, fond Parohia Evanghelică C.A.
SJHdAN, SSS	- Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale, fond Scaunul Săsesc Sebeș.
APCȘ	- Arhiva Primăriei Comunei Șugag.
Apulum	-Apulum. Buletinul Muzeului regional Alba Iulia (Acta Musei Apulensis), Alba Iulia, I, 1942 și urm.
AVSL	- Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Sibiu, 1843-1915.
BCȘS	- Buletinul Cercurilor Științifice Studentești. Alba Iulia, I, 1995 și urm.
Biblioteca Muzeelor	-
Biharea	- Biharea. Muzeul Crișurilor. Oradea.
CCA	- Cronica Cercetărilor Arheologice.
Cibiniun	- Cibiniun, publicată de Complexul Național Muzeal „ASTRA” Sibiu.
ConvLit	- Convorbiri Literare. București
Crisia	-Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, I, 1971 și urm.
Cumidava	- Cumidava. Brașov, I, 1976 și urm.

Dacia	-Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) – XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București, I, 1957 și urm.
Geograph.Rev.	- Geographical Review, publicație a American Geographical Society
ÎP	- Îndrumător Pastoral, Alba Iulia, I, (1977) și urm.
JAIGBI	- The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland.
JFA	- Journal of Field Archaeology, publicat de Boston University.
M.O.	- Monitorul Oficial, București, I, 1832 și urm.
MA	- Mitropolia Ardealului, Cluj
Marisia	- Marisia. Studii și Materiale. Târgu Mureș, I, 1953 și urm.
MatCercetArh	- Materiale și Cercetări Arheologice, București
MMIRS	- Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș
PUM	- Program des evangelischen Unter-Gymnasiums A. B. in Mühlbach
PNAS	- Proceedings of the National Academy of Science of the United States of America
RevArh.	- Revista Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, I (1956) și urm.
ReviEtnFolc	-Revista de Etnografie și Folclor, București
RevIstRom	- Revista Istorică Română, București
RRGGG	- Revue Roumaine de Géologie Géophysique et Géographie, București
Sargetia	-Sargetia. Buletinul Muzeului județului Hunedoara (Acta Musei Devensis), Deva, I, 1937 și urm.
Societatea de mâine	- Societatea de mâine. Revistă săptămânală pentru probleme sociale și economice cuprinzând buletinul secției social-economice a „Astrei”, Cluj, I, 1923 și urm.
Stâna	-Stâna. Revistă Profesională și de Cultură. Organ al Oierilor din întreaga țară, București, 1934 (nr. 1-5); Poiana Sibiului (nr.6 și următoarele).
StComCaransebeș	- Studii și Comunicări de Istorie și Etnografie, Caransebeș = Tibiscum.
StComSibiu	- Studii și comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu, 12, 1965 și urm.
Terra Sebvus	- Terra Sebvus. Acta Mvsei Sabesiensis, Sebeș 1, (2009)
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. București, I, (1976) 1980 și urm.

Tibiscum	- Tibiscum = Studii și Comunicări de Istorie și Etnografie, Caransebeș.
Transilvania	- Transilvania, Organul Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, Sibiu, (1869-1946)
WA	- World Archaeology, publicat de Taylor&Francis Ltd.

Lista informatorilor:

1. Afrapt Elena, n. 1909, Sebeșel.
2. Barbu Maria, n. 1933, Șugag.
3. Cânda Gheorghe, n. 1913, Mărtinie.
4. Cânda Mărie, n. 1921, Mărtinie.
5. Cernat Vasile, 76 ani, Șugag.
6. Chirilă Ion, n. 1932, Săsciori,
7. Costea Gheorghe, n. 1971, Pianu de Jos,
8. Crintea Irina, n. 1959, Șugag (căsătorită în Loman).
9. Dăncilă Radu, n. 1949, Răchita.
10. Dican Ioan, n. 1966, Pleși.
11. Dican Petru, n. 1932, Pleși.
12. Duvlea Gheorghe 38 ani, Săsciori.
13. Jinar Pavel, n. 1940, Jidoștina.
14. Jinar Petru, n. 1963, Loman.
14. Jinar Salomea, n. 1942, Jidoștina
16. Lazăr Nicolae, n. 1955, Jidoștina
17. Nazarie Macarie, n.1955, Tonea.
18. Maer Gheorghe, n. 1952, Căpâlna.
19. Olar Eleonora, n. 1930, Tonea.
20. Olar Vasile, n. 1958, Tonea.
21. Panța Ion, n. 1937, Pianu de Sus.
22. Paștiu Eleonora, n. 1952, Loman.
23. Petrașcu Mărie, n. 1942, Săsciori.
24. Popa Vulcu, n. 1964, Tonea.
25. Radu Nicolae, n. 1933, Pleși.
26. Roman Constantin n. 1925, Tonea.
27. Stănilă Pătru, 60 ani, Tonea.
28. Ștefan Ana, n. 1935, Jidoștina.

29. Ștefan Gligor, n. 1950, Jidoștina.
30. Ștefan Mihai, n. 1967, Șugag.
31. Șteflea Vasile, n. 1947, Șugag.
32. Tudor Ioana, n. 1960, Loman.
33. VasIU Gheorghe, n. 1930, Sebeșel.
34. Vlad Vasile, n. 1974, Loman.
35. Ioan Cărpinișan, n. 1965, Sebeș